

SENTERİYYE İLE İSKENDERİYE ORTASINDA ACA'İB BİR ŞEHİR

An Aca'ib City Between Senteriyeye and İskenderiye

Fazile Eren KAYA*

ÖZ

Acâibü'l-Mahlûkât başlığı taşıyan eserler, denizler, dağlar, taşlar, şehirler, bitkiler, hayvanlar, melekler, cinler gibi insanı hayrette bırakan her şeyi konu edinirler. Konu yelpazesinin genişliği nedeniyle hem coğrafya, astronomi, tıp hem de edebiyat, folklor ve tarih araştırmaları için zengin bir kaynak durumundadır. *Acâibü'l-Mahlûkât* başlıklı telif ve tercüme çok sayıda eser vardır. Farsçaya ve Türkçeye en çok tercüme edilen eser ise Kazvinî'nin *Acâ'ibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât*'dir. Türk edebiyatında bu alanda tespit edilebilen ilk eser Ali bin Abdurrahman'a aittir. Yazar Kazvinî'den tercüme olan eserinde gökler, anâsır-ı erbaa, aylar, mevsimler gibi birçok konuya yer verir. Ali b. Abdurrahman eserini oluştururken ayetlerden, hadislerden ve hikâyelerden vs. yararlanmıştı. Ayrıca eserinde yer verdiği *acaip*likleri çeşitli anlatılarla desteklemiştir. Bu da eseri edebiyat ve halkbilim açısından incelenebilir kılmaktadır. Ali b. Abdurrahman'ın eserinde şehirlere büyük bir yer ayrılmıştır. Bu kısım eserin dikkat çekici bölümüdür. Bölüm yedi babdan oluşmaktadır. Ali bin Abdurrahman, Edirne, Bursa, İstanbul gibi Kazvinî'de bulunmayan şehirlere de yer verdiği bu bölümde Senteriyeye ile İskenderiye ortasında var olduğuna inanılan bir şehirden bahseder. Yazar, "Senteriyeye" başlığı altında bahsettiği bu şehrin bir zamanlar var olduğunu ancak daha sonra tılsımla insanların gözlerinden gizlendiğini söyler. Şehirle ilgili bu söylentileri ise dört ayrı hikâyeye desteklemeye çalışır. Bu çalışmada şehir hakkında anlatılan bu hikâyelere yer verilecek ve hikâyeler Stith Thompson yöntemine göre motif yapıları yönünden incelenecektir.

Anahtar Kelimeler

Acâibü'l-Mahlûkât, şehir, Senteriyeye, Siva, halk hikâyesi, motif

ABSTRACT

Works titled *Acâibü'l-Mahlûkât* (The Wonders of Creation) discuss phenomena that astonish people such as stones, seas, mountains, cities, plants, animals, angels, and genies. Due to the large scale of their subject matters, these works are rich sources for the studies of geography, astronomy, medicine, literature, folklore and history. There are many works, written and translated, under the title *Acâibü'l-Mahlûkât*. The most frequently translated works among them into Persian and Turkish are Kazvinî's *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât* (The Wonders of Creation and Creations of Bizarre Nature). The first work of the genre to be known in Turkish literature belongs to Ali bin Abdurrahman, which is a translation of Kazvinî's work. Some of parts of the work deal with the heavens, *anâsır-i erbaa* (the four elements: earth, water, air and fire), months, and seasons. In his work of translation, Ali bin Abdurrahman includes verses and hadiths from the Koran. In addition, he supports the wondrousness Kazvinî talks about with a number of folk stories. This feature of it makes Ali bin Abdurrahman's work worthy to be examined by scholars of literature and folklore. In Ali bin Abdurrahman's work, the part that deals with cities not only covers a considerable place in the book but it is also the most remarkable part of it. This part consists of seven sections and includes information about cities such as Edirne, Bursa and İstanbul, which Kazvinî's work leaves out. In his work, Ali bin Abdurrahman tells about a city which is believed to exist somewhere between Alexandria and Senteriyeye. According to the author, this city which is called "Senteriyeye" had once existed but it had then been made invisible to the eyes of the people by means of a spell. Ali bin Abdurrahman tries to support these rumors about the city with four folk stories. This study will focus on these folk stories and examine the motifs of these narratives according to Stith Thompson's method.

Key Words

Acâibü'l-Mahlûkât, city, Senteriyeye, Siva, folk story, motif

* Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi, Ankara/Türkiye, efazile@hacettepe.edu.tr

I

“Alışılmışın dışında, hayretler içinde bırakan garip şey” (Ayverdi, 2005: 10) anlamına gelen “acâ’ib” ve “yaratılmış şeyler, yaratıklar” anlamındaki “mahlûkât” kelimelerinden oluşan “acâ’ibü’l-mahlûkât” yaratılmış olan şeylerin insanları hayrette bırakan gariplikleri demektir. Terim olarak ise yazıldığı devrin coğrafya, kozmografya anlayışına göre hazırlanmış, ansiklopedik bilgiler içeren İslami edebiyatların ortak eserlerinin adıdır (Sarıkaya 2010:1). Bu eserlerde insanı hayrette bırakan denizler, dağlar, taşlar, şehirler, bitkiler, hayvanlar, melekler, cinler gibi yaratılmış olan her şey ve bunların ilgi çekici yönleri konu edilir.

Acâ’ibü’l-Mahlûkât’ın konusu Yunan’dan alınmıştır. Arap ve İran edebiyatlarında yazılan bu tür eserler, Aristo, Teofrast ve Batlamyus’un eserlerinden faydalanılarak ortaya konulmuştur (Kut, 2010: 1). Geniş bir konu yelpazesine sahip olan bu tür eserler coğrafya, astronomi, tıp, edebiyat, folklor, kozmografya gibi bilimlerin tarihine de katkı sağlamaktadır.

Acâ’ibü’l-Mahlûkât ve Garâ’ibü’l-Mevcûdât adlı bir tercüme eseri olan Gelibolulu Mustafa Sürûrî (ö. 1562) eserinde nelerden bahsettiğini, eserinin mukaddimesinde bal peteğinden örnek vererek anlatır. Bir arının bal peteğini nasıl o kadar muntazam yapabildiğini, içine balı koyduktan sonra toz konmasını diye üzerini ince bir tabakayla nasıl örttüğünü anlatan yazar devamında; “Bu mana acayıptir. Âlemde gördüğün her nesne de aslında böyledir. Ancak insan çocukluğundan itibaren bunları görerek büyür. Bü-

yüyüp geçim derdine düştükten sonra da bunları görmeye de alıştığı için bu acayıp işler onun gözüne görünmez ve bunlara şaşırılmaz.” der (Sürûrî, 1552: 3b-4a). Sürûrî, insanların görmeye alıştığı ancak insanı hayrete düşürecek yerde ve gökte var olan bu tür ayrıntıların insanların tefekkür ufku- nu açacağını, *ukûl-i ukalâ ve nüfûs-i ezkiyânın*¹ bu gördüklerinden dehşete düşeceklerini düşünmektedir. Bunların yanında bir de Allah’ın kudreti ve iradesi ile yarattığı *kalîlül’-vukû olup âdete muhalif olan* –çift başlı insan gibi– gariplikler vardır. Varlığı bu yönüyle incelemek ise insanları şaşkınlığa düşürüp Allah’a sığınmalarını sağlayacaktır: *Bir acib hayvân yâ bir âdetine muhâlif fi’l* görse *ta’accüb idüp subhânallâh lâilâheillallah,dir* (Sürûrî, 1552: 3b-4a).

II

Yaratılmış olan *acayıp* ve *garip* her şeyi konu edinen *Acâibü’l-Mahlûkât* başlıklı telif ya da tercüme eserlerin ve bunların nüshalarının fazlalığı² bu tür eserlerin yazıldıkları dönemde insanlar tarafından beğenildiğini de göstermektedir. Farsçaya ve Türkçeye en çok tercüme edilen eser-kendisinden önce İbnü’l-Esir İzzeddin el-Cezerî (ö. 630/1233) ve Mahmûd et-Tûsî es-Selmânî’nin (ö. 555/ 1160) bu türde eserleri olsa da- Kazvinî’nin (ö. 681/1283) *Acâibü’l-Mahlûkât ve Garâ’ibü’l-Mevcûdât* adlı eseridir. Türk edebiyatında görülen ilk örnek ise Kazvinî’nin eserinin bir tercümesi olan Ali b. Abdurrahman’ın *Acâibü’l-Mahlûkâtıdır* (Taeschner, 1928: 275). Tercümeyle pek çok ilave yapan yazar, eserini oluştururken ayetlerden, hadislerden, hikâyelerden, halk inanış-

larından yararlanmış bazı terimlerin diğer dillerdeki karşılıklarını da vermiştir. Yazarın eserinde yer verdiği *acaip*likleri çeşitli anlatılarla desteklemesi eseri edebiyat ve halk bilim açısından ayrıca değerli ve incelenabilir kılmaktadır. Yedi kat gökler, anâsır-ı erbaa, dünyanın ahvali, aylar, günler gibi konularla başlayan eserin en dikkat çekici bölümü şehirlerin anlatıldığı bölümdür. Yedi babdan oluşan bu bölümde Ali b. Abdurrahman, anlattığı şehrin büyüklüğünden, tarihi özelliklerinden, insanlarından bahsederken öğrendiği *acâ'ip* ayrıntılara da yer verir. Yazar, bir şehirdeki göle girenlerin tüm dertlerinden kurtulması, şehrin kalesinin temelini çok derinlere inmesi, bir dağdan sadece değirmen taşı yapılması ve o taşın yüzlerce yıl sağlam kalması ya da şehrin her taşından altın çıkması gibi pek çok ayrıntıyı referanslar göstererek aktarır. Bu referansları eserinin hemen girişinde şu şekilde belirtmiştir:

“Amma ba'd bu kitâbı tasnif eyledüm: Haberlerin garâyibinden, fassılların acâyibinden, tevârihlerden, Tevârih-i Muhammed-i Tâberiyyâ'dan cem eyledüm ve bunun adın Acâyibü'l-Mahlûkât kodum” (Göl, 2008: 48).

“Seyâhat itdüm. Bu acâyib, garâyib esmâyı derc eyledüm. Kimin gördüm, kimin tevârihden çıkardum” (Göl, 2008: 49).

Ayrıca bu bölümde Kazvinî'de bulunmayan İstanbul, Bursa, Konya ve Edirne şehirleri hakkında da bilgiler vardır. Özellikle Edirne için “Çünkü *feth* olmuş” demesi, fakat İstanbul'u anlatırken fetihten bahsetmemesi eserin yazılış tarihi hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir (Kut, 2010:4).

III

Ali b. Abdurrahman'ın hakkında bilgi verdiği şehirlerden biri de *El-Mağribü'l-Ednâ*'da bulunan *Senteriyye*'dir³. Yazar eserinde “bu dahi büyük yerdir” diyerek şehir hakkında bilgi vermeye başlar: Şehirde geniş çöl arazisi ve hurmalıklar vardır. İnsanlar suyu kuyulardan çıkarırlar. Şehrin halkı göçmen Araplardır. Şehrin bir tarafında demir yönünden zengin bir dağ vardır. Şehirle bir konak mesafede kızıl taşlardan oluşmuş başka bir dağ daha vardır. Bu dağ da demir yönünden zengindir (Al, 2010: 45).

Yazar verdiği bu ansiklopedik bilgilerden sonra şehirle ilgili edindiği ilginç bilgileri okuyucuya aktarmaya başlar: “Senteriyye ve İskenderiyye'nin ortasında harap, yerleşim olmayan ve tılsımlı bir ova vardır. Zamanında buranın gelişmiş bir şehir olduğunu söylerler. Bazıları da ‘Bugün bile orada şehirler vardır, ama tılsımla insanların gözlerinden gizlenmiştir.’ diye söylerler” (Al, 2010: 45). İşte şehri bu kitapta anılmaya değer kılan da bu bilgilerdir. Eserin yazıldığı günlerde boş bir ova olan bu yerin, zamanında büyük bir şehir olması, şehrin nasıl bu hâle geldiği konusunda okuyucuda merak uyandırır. Hemen ardından gelen, aslında şehrin ortadan kalkmadığı sadece tılsımla insanların gözlerinden gizlendiği bilgisi ise okuyucu için yeni bir merak unsuru olur.

Bu bilgilerden sonra Ali b. Abdurrahman, sözlerini desteklemek ve ispatlamak için dört ayrı hikâyeye anlatır. İlk hikâyede Senteriyye'den gelen bir Arap, devesini bu ovada kaybeder. Onu ararken kocaman bir ağaç görür.

Bu ağacın her budağında bir türlü yemiş bitmiştir, dünyada ne kadar yemiş varsa hepsi bu ağaçta vardır. Adam bu ağaçtaki yemişlerden doyana kadar yer, biraz da yanında götürmek için toplar. Oradan ayrılırken başka bir adamla karşılaşır ve bu ağaç hakkında sorular sorar. Adam ona bu bölgede görünmez şehirler olduğunu ve çok malların bu makamda gömülü olduğunu söyler. Adamın yanından ayrılan Arap, hemen Şam'a Abdümelik bin Mervan'a gider ve hem gördüklerini hem de duyduklarını anlatır. Abdümelik hemen yüz kişiyi yanlarına bir aylık azık vererek bu ağacı aramaya gönderir. Bu yüz kişi bir ay tüm ovayı aramalarına rağmen ne bir ağaç bulabilirler ne de bu ağacı sorabilecekleri biriyle karşılaşır (Al, 2010: 45).

İkinci hikâyede ise Senteriyeye padişahının zulmünden kaçan bir grup Arap'ın yaşadıkları anlatılır. Araplar kaçarken yolları bu ovaya düşer. Ovada çoluk çocuklarıyla yürürlerken kayadan kayaya sıçrayan bir oğlak görürler. Onu takip etmeye başlarlar. Oğlağın peşinden her tarafı çayırlar, bağlar, bahçeler ve ırmaklarla bezenmiş bir sahraya çıkarlar. Bu sahrada ekin eken, harman döken, yemiş toplayan bir halkla karşılaşır. Yerli halk yeni gelen bu gruba "Siz nasıl bir topluluksunuz?" diye sorar. Onlar da Senteriyeye'den kaçtıklarını anlatırlar. Halk çok şaşırır ve o güne kadar Senteriyeye adını duymadıklarını, hatta dünyada bu yaşadıkları yerden başka bir yer bilmediklerini söylerler. Bunun üzerine Araplar onların bazı hayvanlarını ve eşyalarını çalıp tekrar dağa çıkarlar. Uzun bir müddet o dağlarda gezerler. Ancak ne o şehri bulabilirler

ne de başka bir şehre gidebilirler. Sonunda o çaldıkları hayvanları ve eşyaları dağda bırakırlar ve bir yol bulup İskenderiye'ye ulaşırlar (Al, 2010: 46).

Üçüncü hikâyede ise bu gizemli şehre ulaşamayan bir hükümdar anlatılır. Senteriyeye'ye melik olan ve yıldız ilmini bilen Musa bin Nasir kendisine usturlab (bir çeşit teleskop) yaptırır. Sonra bir ovaya gider. Her yeri bu usturlabla ve remille inceler. Sonunda muazzam bir şehrin kapısına ulaşır. Şehrin surları hem çok yüksek hem de çok sağlamdır. Demirden yapılmış kapıları yarısına kadar kumlarla örtülüdür. Hükümdar hemen merdivenler koydurur. Bir kişi merdivenin üzerine çıkar ama surların arkasına düşer. Başka biri çıkar o da aynı şekilde arkaya düşer. Bir kişiyi ise zincirle on kişiye bağlayıp öyle çıkarırlar. Ancak o da düşer. On kişi zincirle düşen kişiyi çekmek isteyince de adam iki parçaya ayrılır ve yine surların arkasında kalır. Hükümdar şehre girmenin hiçbir yolu olmadığını görünce dönüp gider. Bir daha da o şehri bulamaz (Al, 2010: 46).

Son hikâyede ise Saîd-i Mısır'a giden bir kişi konuk olduğu yerde El-Vahat ovasında rastladığı bir şehirden bahseder. Orada pek çok mal ve genç gördüğünü anlatır. Bunu duyan iki arkadaşı yanlarına azık alıp adamın bahsettiği ovaya giderler. Hakikaten de yirmi gün sonra muazzam bir şehirle karşılaşır. Şehirde çeşit çeşit ağaçlar, yemişler, kuşlar, havuzlar, ırmaklar vardır. Ancak şehir büyük bir ırmak tarafından çevrelenmiştir. Irmağın kenarında da bir ağaç bitmiştir. Mağribî o ağacın yaprağından alıp hem kendi ayağına hem de arkadaşları-

nın ayağına sürer. Böylece ayakları suya batmadan o ırmak üzerinden geçerler. Sonra şehre girip çokça altın, mücevher, misk ve amber alırlar ve Mağribî Mağrib'e, Saîdî Saîd'e döner. Saîdî, hükümdarına gördüklerini ve yaşadıklarını anlatır. Hükümdar yanlarına azıklarını vererek pek çok kişiyi oraya gönderir. Ancak tüm aramalarına rağmen ne o şehri ne ırmağı ne de ağacı bulabilirler (Al, 2010: 46-47).

IV

Ali bin Abdurrahman'ın anlattığı bu dört hikâyede olağanüstü pek çok olay ve motif iç içe geçmiştir. Çalışmamızda bu hikâyelerin motiflerini Ali Berat Alptekin'in Stith Thompson'un *Motif Index of Folk-Literature* adlı eserini temel alarak oluşturduğu tasnife (Alptekin, 2009: 295-362) göre motif yönünden incelemeye çalışacağız. Alptekin eserinde halk hikâyelerinin motiflerini Thompson'ı örnek olarak birçok yan başlığı bulunan 23 ana başlık altında toplamıştır. Bunlar,

- Mitolojik motifler
- Hayvanlar
- Yasak
- Sihir
- Ölüm
- Harikulâdelikler
- Devler
- İmtihanlar
- Akıllılar ve aptallar
- Aldatmalar
- Kaderin ters dönmesi
- Geleceğin tayini
- Şans ve kader
- Cemiyet
- Mükâfatlar ve cezalar
- Esirler ve kaçaklar
- Anormal zulümler
- Evlilik

Hayatın tabiatı

Din

Karakter özellikleri

Mizah

Çeşitli motif grupları

Çalışmamızda hikâyelerin motiflerini Alptekin'in eserindeki motif numaralarıyla birlikte verilmiştir.

- İlk hikâyede çölde devesini kaybeden bir adama gönderilen İlâhî yardım anlatılmaktadır. Hikâyenin motif yapısı şöyledir:

F.811 Olağanüstü ağaç motifi:

Devesini kaybeden adamın en bunaldığı anda karşısına her istediğinden istediği kadar yiyebileceği üzeri çeşitli yemişlerle dolu bir ağaç çıkar. Adam bu ağacın meyvelerinden hem yer hem yanına alır.

Ağaç, Türk mitolojisinde önemli bir motiftir. Cüveynî *Tarih-i Cihanguşâ* adlı eserinde Uygur Devletinin kuruluşunu, kurucusu Böğü Kağan'ın hayat ağacında doğumuyla başlatır (Ögel, 2003: 81-82). Ayrıca *Dede Korkut Kitabında* Basat'ın Tepegöz'e "atam adın sorar olsan kaba ağaç" (Tezcan, 2001: 214) demesi ağacın Türk mitolojisinde nasıl ele alındığını gösteren tipik örneklerdir. Yerden göğe kadar uzanan bu mitolojik ağaç motifi -dünya ağacı- genellikle karşımıza dokuz dallı olarak çıkar. Hz. Adem'in yasak meyveyi dokuz dallı bir ağaçtan kopardığı bilgisiyle birleşen dünya ağacı algısı İslamiyet'ten sonra verilen eserlerde Tûbâ ağacı şeklinde görülmeye başlanmıştır (Yayın, 2008: 157). Hikâyede bahsedilen bu ağaç da *Tûbâ* ağacıyla benzerlikler taşımaktadır. Bilindiği gibi *Tûbâ*, cenneti gölgelediğine inanılan İlâhî bir ağaçtır. İslam'da canlılık ve iyi talihin temsil-

cisidir. Hz. Peygamber bir hadisinde Tûbâ ağacından bahsetmiş ve “Tûbâ cennette bir ağaçtır. Büyüklüğü yüz yıllık yer tutar ve cennet elbiseleri de onun tomurcuklarından yapılır.” (Gümüşhanevî, 2001: 313) demiştir.

N.848.0.1 Yardımcı mukaddes adam: Oradan ayrılırken adamın karşısına çıkan kişi adama buranın insanların gözünden gizlenmiş bir şehir olduğunu söyler.

Adamın karşılaştığı bu kişi Hızır’la örtüşmektedir. En bilinen özelliği düşkünlere ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek olan Hızır (Ögel, 2002: 93), görevini tamamlayınca gözden kaybolur. Ayrıca Bahaeddin Ögel *Türk Mitolojisi* adlı eserinde, Abdülkadir İnan’dan aktardığı bilgilere göre Hızır ve Tûbâ ağacı arasında bağlantı olduğunu söyler. Buna göre, Evliya Çelebi, Nogay Tatarları ve Müslüman Dağıstanlıların bir ağaca taptıklarını, bazen de ibadet için bu ağacı mihrap tayin ettiklerini kaydeder. Bu insanlara göre bu ağaç İskender’e Cebrail’in eliyle gönderilen Tûbâ ağacının dalından bitmiştir ve bu yere Hızır’ın eliyle dikilmiştir (Ögel, 2002: 479-480). Ağaç- Hızır ilişkisi Uygurların türeyiş efsanesinde de karşımıza çıkar. Efsanede Böğü Kağan’a hayat ağacıyla birlikte “beyazlar giymiş bir ihtiyar” da rehberlik yapar. Bu ihtiyar efsane-nin farklı yerlerinde “gök sakallı”, “ak sakallı”, “boz atlı Hızır” isimleriyle de geçer (Ergun, 2004: 185).

Hikâyede olağanüstü ağaç motifi-nin yardımcı mukaddes adam motifi-yle desteklenmesi yazarın hikâyeleri kurgularken mitolojiye ait bilgilerden yararlandığını göstermektedir.

P.10 Padişah: Adam hemen Şam’a

Abdûlmelik bin Mervan’a gider.

H.11.1 Baştan geçeni hikâye etme: Hükümdara yaşadıklarını ve gördüklerini anlatır. Ancak bu adamdan sonra oraya giden kimse ne o ağacı ne de o açıklama yapan kişiyi bulabilir.

-İkinci hikâyede ise yazar, padişahlarının zulmüne dayanamayıp yurtlarından kaçan insanların hikâyesini anlatırken okuyucuya verilen nimeti kötüye kullanmanın cezasız kalmayacağı dersini vermektedir. Bu hikâyenin motifleri ise olayların gelişimine göre şöyle sıralanabilir.

P.10 Padişah motifi: Senteriyeye’de yaşayan Araplardan bir grup padişahın zulmünden kaçarlardı.

B.300 Yardımcı hayvan motifi: Şehirden kaçan grup dağda dolaşırken bir oğlağı takip ederek çok güzel bir sahraya çıkar. Bu motifin benzer bir kullanımı Dede Korkut’ta karşımıza çıkar. Kam Püre’nin Oğlu Bamsı Beyrek Destanında, kalabalık bir grupla ava çıkan Bamsı Beyrek rastladıkları geyik sürüsünden bir geyiği kovalayarak uzaklaşır ve yeşil çayırın üzerine kurulmuş kırmızı bir otağın yanına kadar gelir. Burası beşik kertmesi Banı Çiçek’in otağıdır. Çiftin ilk karşılaşması bu şekilde olur (Tezcan, 2001: 121).

F.700 Olağanüstü yer motifi: Arapların çıktıkları bu sahra her yanı çayır, bahçeler ve ırmaklarla bezeli olağanüstü güzellikte bir yerdir.

H.11.1. Baştan geçeni hikâye etme: Grup, şehrin halkına Senteriyeye’den, padişahın zulmünden kaçtıklarını anlatır.

H.1557 İtaat imtihanları ve K 410 Çalıntılar: Ancak kendilerine sunulan bu güzel şehrin kıymetini bilmeyip

orada yaşayan halkın hayvanlarından ve eşyalarından çalarlar.

Q.400 Cezalandırma: Araplar çaldıkları bu hayvan ve eşyalarla birlikte aylarca dağlarda dolaşırlar ancak ne tekrar şehre dönebilirler ne de çıkış yolu bulabilirler.

R.122 Çeşitli kurtarmalar: Sonunda ellerindeki çalıntıları dağda bırakarak kendilerini İskenderiye'ye götüren bir yol bulabilirler.

- Üçüncü hikâyede gizemli şehri yıldız ilmi ve remille bulan bir hükümdarın hiçbir şekilde şehre girememesi anlatılır.

P.10 Padişah: Padişah, bu hikâyenin ilk motifi ve baş kişisidir.

D. 1130 Sihirli yapılar ve parçaları: Padişah usturlab kullanarak ve remil ilmiyle etrafı surlarla çevrili bir yapı bulur.

F.900 Olağanüstü hadiseler: Bulunan bu yapının içine girmek için merdivenler uzatılır. Ancak merdivene çıkan ilk kişi surların arkasına düşer. İkinci kişi de düşünce padişah üçüncü kişiye zincir bağlar. Düşen üçüncü kişiyi zincirle çekerek çıkarmaya çalışınca adam ikiye ayrılır ve içeride kalır.

Z.71.1 Formilistik sayı: 3: Surların arkasına bakmak için merdivene üç kişi çıkar.

- Son hikâyede ise sıradan insanlar şehre girip değerli madenlerden ve meyvelerden faydalanırken hükümdarın gönderdiği adamlar şehri bulamazlar.

H.11.1 Baştan geçeni hikâye etme: Saîd-i Mısır'a giden bir kişi El-Vahat ovasında rastladığı şehri ve içinde gördüklerini anlatır.

F.700. Olağanüstü yer: Adamın

anlattığı şehri bulmak için yola çıkan iki kişi etrafı büyük bir ırmak tarafından çevrelenen muazzam bir şehir bulurlar.

D.950. Sihirli ağaç: Irmağı kenarında bulunan bir ağacın yaprağını koparıp ayaklarına sürerler ve ayakları suya batmadan o büyük ırmağın üzerinden geçerler.

İlk olarak Kitâb-ı Mukaddes'te görülen su üzerinde yürüme motifine (Ocak, 2012: 277), ağacı kullanarak suyun üzerinden geçme şeklinde bir Şaman efsanesinde de rastlanır. Bu efsaneye göre "Kaçıkath şaman, ayağına rengarenk kestiği söğüt çubuğunu bağlayarak, Lena ırmağının üstünde yürüyüp, karşı sahile geçer." (aktaran Ayva, 2007:194).

H.11.1. Baştan geçeni hikâye etme: Adamlar şehirden çokça altın, mücevher, misk alıp ayrılırlar. Saîdî, gördüklerini ve yaşadıklarını hükümdarına anlatır.

P.10 Padişah: Hükümdar yanlarına azık verdiği pek çok kişiyi bu şehre gönderir. Ama kimse o şehri bulamaz.

Yazar duyduklarını ispatlamak için anlattığı bu hikâyelerde Abdülmelik bin Mervan, Musa bin Nasir gibi tarihi şahsiyetlere yer vererek hikâyelerin inandırıcılığını artırmıştır. Ayrıca dört hikâyenin ortak özelliği şehre sıradan, ihtiyaç sahibi insanların İlâhî bir yardımla girip şehrin zenginliğinden faydalanabilmesi, ancak kendi gücüne dayanan ve şehre sahip olma arzusundaki hükümdarların şehri bulamamaları ya da şehre girememeleridir.

V

Acâibü'l-Mahlûkât başlığı taşıyan eserler, yerde ve gökte yaratılmış

acayıp ve garip olan her şeyi konu edinirler. Türk edebiyatında bu konuda verilen ilk eser Ali bin Abdurrahman'a aittir. Yazar Kazvîni'den tercüme ettiği eserinde şehirlere uzun bir yer ayırmıştır. Bu şehirlerden biri de Senteriyeye ve İskenderiye ortasında bulunduğu ve tılsımla insanların gözlerinden gizlendiğine inanılan şehirdir. Yazar şehirle ilgili duyduklarını dört hikâyeye destekler. Bu hikâyelerde zaman zaman tarihi şahsiyetlere de yer vererek hikâyelerin inandırıcılığını artırmaya çalışan yazar, hikâyelerde genel olarak bu şehrin ancak İlahî bir yardımla ihtiyaç sahiplerine açılacağından, şehre sahip olmaya çalışanların ise bu şehri bulamayacaklarından bahseder. Bu hikâyelerin motifleri incelendiğinde yazarın eserini kültürel ve folklorik öğelerle zenginleştirdiği görülecektir.

*Acâibü'l-Mahlûkât*lar farklı yönlerden tetkik edildiğinde eserlerin yalnızca ansiklopedik bilgiler vermediği gerek bilgi verilen bölümlerde gerekse anlatılan hikâyelerde çeşitli anlatılar, efsaneler ve folklorik motiflerden yararlandığı ortaya çıkacaktır.

NOTLAR

- 1 Akıllıların akılları ve zekilerin nefisleri
- 2 Günay Kut yalnızca Kazvîni'nin eserinin on tercümesi olduğunu tespit etmiştir (Kut, 2010: 9).
- 3 Senteriyeye bugün Mısır'da bulunan Siva adlı bölgenin eski adıdır (Şeşen, 1982: 175). Siva, Libya sınırına yakın Batı Çölü'nde yer almaktadır ve Mısır'ın en uzak vaha yerleşimidir (Berberoğlu, 2010).

KAYNAKLAR

- Al, Şerife Burcu. "Ali bin Abdurrahman Acâibü'l-Mahlûkât (35-70. Varak)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2010.
- Alptekin, Ali Berat. *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.

- Ayva, Aziz. "Beyşehir Gölü Üzerine Anlatılan "Göl Üzerinden Yürüyerek Geçme" Motifi Üzerine", *Millî Folklor* 76, 2007: 191-201.
- Ayverdi, İlhan ve diğer. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I*, İstanbul: Kubbealtı Yay, 2005.
- Berberoğlu, Simay. "Mısır: Siva Vahası" (25.04.2010) 05.04.2013.<www.yakindunya.com>
- Çobanoğlu, Özkul. *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihinine Giriş*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Ergun, Pervin. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Göl, Osman (2008). "Ali bin Abdurrahman Acâibü'l-Mahlûkât (1-35. Varak)". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 2008.
- Gümüşhanevi, Ahmet Ziyaeddin. *Ramuz El-Ehadis* (20.10.2001) 25.09.2013. <www.hikem.net>
- Kut, Günay. "Acâibü'l-Mahlûkât", *DİA*, I, 1988: 315-317.
- Kut, Günay. "Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümeleri Üzerine", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları II Acâibü'l-Mahlûkât*. İstanbul: Simurg Yayınları: 1-9, 2010.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2002.
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: L&M Yayınları, 2002.
- Sarıkaya, Bekir. *Rükneddin Ahmed'in Acâibü'l-Mahlûkât Tercümesi (Giriş-Metin-Sözlük)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi. İstanbul, 2010.
- Sürürî, Muslihiddin Mustafâ b. Şabân. *Acâibü'l-Mahlûkât ve Garâ'ibü'l-Mevcûdât*. Manisa İl Halk Kütüphanesi 45 Hk 3109, İstinsah tarihi: 960/ 1552.
- Şeşen, Ramazan. "Selahaddin Eyyubi Devrinde Libya'da Türkler ve Karakuş Meselesi". *Tarih Dergisi* 33, İstanbul, 1982: 169-198.
- Taeschner, F., "Osmanlılarda Coğrafya", *Türkiyat Mecmuası*. Sayı 2, 1926: 271-314.
- Tezcan, Semih. *Dede Korkut Oğuznâmeleri Üzerine Notlar- İnceleme*. İstanbul: YKY, 2001.
- Von Hees, Syrinx. "The Astonishing: A Critique and Re-reading of 'Ağâ'ib Literature", *Middle Eastern Literatures*, Vol 8, No 2, 2005: 101-120.
- Yayın, Nerin. "Efsanevi Hayat Ağacı: Muñar", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 1 (Number: 15, Ağustos 2008): 1 55-161.